

Skutečná historie Fedu: Proč nebyl potřeba zázrak (nebo konspirace!), aby vznikl

STEVEN HORWITZ

Možná je to tím, že peníze a finance jsou jedny z nejkompaktnějších a nejhůře pochopitelných částí ekonomie. Různorodá paleta cvoků a konspiračních teoretiků se po dlouhá staletí zaměřuje na nejrůznější monetární instituce a praktiky. V posledních sto letech byl Federální rezervní systém Spojených států amerických předmětem mnoha divokých historek o svém vzniku a současném fungování. Někteří věří, že Fed je součástí údajného židovského mezinárodního bankovního kartelu z prastaré legendy. Pro ostatní je součástí bájněho impéria Rothschildů a pro další je to spiknutí soukromých bankéřů za účelem řídit americkou vládu. I mezi těmi, kteří se nehlasí k těm ostudnějším z těchto názorů, existuje dost lidí považujících Fed za „soukromou banku“, která má nepřímě-řený vliv na americké hospodářství.

Není možné, abych se věnoval všem těmto historikám o Fedu detailně, ale můžu

nastínit jeho historii a krátce popsat jeho strukturu, což vám poskytne alternativní vysvětlení jeho původu a fungování. Moje vyprávění bude založené na standardních dějinách jak amerického monetárního systému, tak progresivního období americké historie (1890-1920 - pozn. překl.).

Výsledkem je příběh, který zobrazuje Fed jako další příklad horlivosti progresivního období pro větší roli vlády, která by napravovala domnělá selhání kapitalismu tím, že politiku by vykonávali experti, kteří to s námi myslí dobře.

Jako další zákony té doby byl Fed vládním zásahem, který podporovali na jedné straně ideologicky motivovaní reformátoři s čestnými úmysly a na druhé straně odvětví, které bylo regulováno. Nebyla to nějaká unikátní konspirace, aby převzali kontrolu nad americkým monetárním systémem. Příběh Fedu se velmi podobá těm, které nacházíme v dějinách všeho od regulace železnic přes regulaci balení masa až k regulaci monopolů a trustů, jak zdokumentovali historici jako Gabriel Kolko a další. Unikátní dějinné faktory v monetárním systému ovlivnily konkrétní podobu, jakou Fed získal, ale vezmeme-li

(Pokračování na str. 2)

DÁLE ČTĚTE:

Steven Horwitz

Skutečná historie Fedu: Proč nebyl potřeba zázrak (nebo konspirace!), aby vznikl

Martin Pánek

Tunelování americké ústavy a základní práva v ohrožení

Petr Mach

Zákon nabídky

Bjørn Lomborg

Hodina Země je obrovské plýtvání časem – a energií

Petr Mach, Radim Smetka,

Martin Pánek

Rozloučení s panem Bachorou

Jakub Hájek

Úřad na zrušení: Ústav pro studium totalitních režimů

Daniel Hannan

Island si vybral nezávislost

Tunelování americké ústavy a základní práva v ohrožení

MARTIN PÁNEK

Ústava Spojených států amerických byla zformulována tak, aby federální vláda byla omezena ve svých pravomocích a nezasahovala do svobod svých občanů. V čl. 1, odst. 8 je vyjmenováno právě osmnáct pravomocí Kongresu USA, v jejichž oblasti smí přijímat zákony. Někteří Otcové zakladatelé dále požadovali, aby se součástí Ústavy stala i listina práv – např. George Mason odmítl Ústavu z důvodu absence této listiny podepsat. Listina se nakonec do Ústavy dostala v podobě prvních deseti dodatků, které se tedy souhrnně nazývají Bill of Rights.

Zatímco smyslem vyjmenovaných pravomocí v článku 1 je omezit vládu v tom, co dělat smí, smyslem prvních deseti dodatků je zajistit pravý opak – vyjmenovat to, co

vláda v žádném případě dělat nesmí, byť by to spadalo pod některou z pravomocí vyjmenovaných v čl. 1.

O tunelování pravomocí, ve kterém vynikal zejména Franklin Delano Roosevelt, pojednává např. článek Thomase Woodse *Kdo zabil Ústavu*. [1] Přestože FDR prosadil mnoho protiústavních věcí (např. důchodové pojištění), alespoň ty nejšílenější věci mu Nejvyšší soud zatrhl (např. centrální plánovací úřad). Pravým opakem FDR pak byl prezident Grover Cleveland, který vetoval zákon, jenž přisuzoval texaským farmářům dotace za škodu způsobenou suchem, a k tomu řekl: „V ústavě nevidím žádné ospravedlnění pro takovéto výdaje a nemyslím si, že pravomoci a povinnosti vlády by měly být rozšířeny na pomáhání

(Pokračování na str. 3)

Skutečná...

(Pokračování ze strany 1)

v potaz širší pohled, zapadá jeho vznik do progresivního období přesně. Pokud je Fed produktem nějaké hanebné konspirace, pak je jím spousta dalších zákonů, které v té době prošly.

Regulace jako odpověď na regulaci

Fed nevznikl jako odpověď na selhání volného trhu v bankovním ani jako výsledek temných bankovních spiknutí, nýbrž jako odpověď na selhání Národního bankovního systému (1863–1913), který mu předcházela. Americký bankovní systém nebyl nikdy volným trhem, protože Národní bankovní systém (NBS) byl sám odpovědí na předchozí bankovní regulace na úrovni jednotlivých států. Pod NBS a mnoha těmi státními systémy, které mu předcházely, se banky musely řídit především třemi regulacemi: 1) omezení bank ohledně poboček, 2) minimální požadované rezervy a 3) požadavky, aby banky, které tvořily měnu, nakupovaly určité dluhopisy nebo jiná finanční aktiva jako kolaterál.

Zvláště regulace číslo 1 a 3 byly problematické. Omezení na pobočky se různila. Před občanskou válkou byly pobočky jakéhokoliv typu nelegální – banky mohly mít pouze jednu kancelář. Za NBS byly nelegální mezistátní pobočky, protože žádný stát nepovolil zřízení pobočky bance registrované v jiném státě, a některé státy stále zakazovaly bankám otevření poboček v jejich vlastním státě. Výsledkem byl bankovní systém, ve kterém bylo málo mezibankovních institucí a ve kterém příliš mnoho bank bylo příliš malých a nedostatečně diverzifikovaných, a proto byly náchylné k bankrotům.

Požadavky na kolaterál v podobě dluhopisů byly též problematické. Před občanskou válkou sloužily tyto požadavky jako forma kapitalismu pro kamarádíčky (crony capitalism), protože některé státy požadovaly, aby banky kupovaly dluhopisy železnic a dalších nominálně soukromých podniků namísto vládních dluhopisů nebo spolu s nimi, které měly sloužit jako kolaterál. V NBS se požadovalo, aby federálně zaregistrované banky kupovaly dluhopisy federální vlády, čímž financovaly občanskou válku. Není důležité, či dluhopisy musely banky nakupovat. Nutit banky nakupovat dluhopisy, když chtěly rozšířit zásobu svojí měny, byl problém, protože požadované dluhopisy byly někdy bezcenné nebo v nedostatečné nabídce. Jedním důsledkem byly pravidelné měnové paniky, které pokračovaly celé 19. století.

Použití bankovní regulace a centrálních bank jako způsobu financování vládních výdajů, obzvláště těch válečných, vysvětluje

původ mnohých centrálních bank a dalších vládních zásahů do bankovníctví v celém průběhu dějin. Různé konspirační teorie ohledně Fedu si ale všímají jednoho důležitého faktu: centrální bankovníctví a bankovní regulace byly po dlouhou dobu způsobem, jak vlády mohly ze soukromého sektoru vytáhnout zdroje – nejčastěji na aktivity, které by se daly těžko podporovat daněmi nebo zadlužením. Fungování centrálních bank jako Fed není pro veřejnost příliš viditelné. Nicméně toto zatažení nákladů není unikátní pro centrální banky, povinná vojenská sužba je dalším příkladem. Jak uvidíme níže, žádná z aktivit kolem vzniku Fedu se neděla ve velkém utajení, i přes nadměrnou pozornost věnovanou setkání na Jekyllově ostrově, které pomohlo zformulovat jeho výslednou strukturu.

Nespokojenost s NBS

Výsledkem regulací NBS byla série stále horších bankovních panik, které kulminovaly v panikách v letech 1893 a 1907 – obě vyústily ve velké recese. Po obou panikách se začalo více diskutovat o alternativách. Do roku 1907 už progresivní období vyprodukovalo antimonopolní zákony, zákony o označování a kontrole léků a potravin a další četné regulace. Do tohoto kontextu přišla debata o monetárních institucích. Nespokojenost s Národním bankovním systémem vedla k sérii veřejných komisí a debat, ve kterých se diskutovalo o reformě.

Po panice roku 1907 přišlo do Kongresu několik návrhů zákonů, které by účinně reagovaly na problémy odstraněním požadavku na dluhopisový kolaterál a do jisté míry povolením mezistátních poboček. Ukončení požadavku na dluhopisový kolaterál bylo politicky přijatelné, ale otevírání poboček bylo silně odmítáno menšími zemědělskými státy, které se obávaly, že banky z velkých měst, obzvláště ty z New Yorku, by vstoupily na trh a přivedly ty jejich k bankrotu. Protože každý stát má v Senátu dva hlasy, byly tyto moudré pokusy politicky mrtvé.

Kompromis byl nutný. Po celou dobu tady byly hlasy podporující nějakou verzi centrální banky, které korespondovaly s těmi, které podporovaly jiné reformy progresivního období. Mělo se za to, že nejvýznamnějším problémem byla nutnost zajistit, aby rezervy mohly být přesouvány tam, kde byly potřeba, namísto jejich shromažďování v New Yorku a několika dalších velkých městech. Díky centrální bance by se mohlo podařit zajištění spolupráce nad řízením rezerv. Nicméně stejné venkovské oblasti, které se bály, že si velké městské banky budou otvírat pobočky, se také bály, že by centrální banka byla příliš těsně svázána s těmi samými bankami nebo s Washingtonem. Spojené státy mají dlouhou historii strachu z centralizované monetární moci, ať už soukromé nebo veřejné.

Všechny tyto debaty se odehrávaly velmi veřejně – ve vládních institucích, v novinách a na akademické půdě.

Jakmile se zdálo, že nějaký typ vládou řízených rezerv politicky vyhraje, sešikovaly se dvě skupiny, aby jej podpořily, jak se stávalo v progresivním období často. Dost to připomíná fenomén „baptistů a bootleggerů“. Původně pochází koncept „baptistů a bootleggerů“ od dvou skupin, které podporovaly prohibici. Na jedné straně bylo hnutí za abstinenci se svým morálním postojem proti démonickému rumu. Na druhé straně byli pirátskí výrobci alkoholu – bootleggeri, kteří na prohibici mocně vydělali, tak jako moderní drogoví dealeri velmi vydělávají na své možnosti účtovat vysoké ceny za nelegální drogy. Toto základní schéma může být použito pro vysvětlení široké škály vládních zásahů, kde podpora přichází jak od těch, kteří danou legislativu prosazují z morálních/etických důvodů, tak od těch, kteří si díky danou zásahu přilepší materiálně. Například jak levicoví aktivisté, tak Walmart podporovali nárůst minimální mzdy. Levice z ideologických důvodů a Walmart kvůli tomu, že platil více a nárůst minimální mzdy by uvalil další náklady na jeho menší konkurenty.

Vznik Fedu byl podporován reformátory progresivního období („baptisté“), kteří obecně měli sklon věřit, že vládně-byrokratické řízení experty byl dobrý způsob na řešení sociálních problémů včetně ekonomických, a ekonomy, kteří v novém systému viděli zdroj zisků a prestiže („bootleggeri“). Mnoho profesních organizací bylo zapojeno do podpory vzniku nějaké formy centrální banky v USA. Tyto organizace zahrnovaly Americkou ekonomickou asociaci, ale taky Americkou asociaci bankéřů a Americkou akademii politických a sociálních věd. Bankéři největších bank už teď v NBS měli nějakou moc, ale centrální banka by je připoutala blíže k politickému procesu a také by jim dala oficiální pozeňání pro jednání se zahraničními vládami. Ne všichni ekonomové navrženému systému podporovali. Nepodporovali ho ani bankéři ze středozápadu, ale mnoho ekonomů jej podporovalo a viděli ho jako příležitost, jak do světa politiky vnést principy vědeckého řízení peněz a k tomu jako příležitost jak zvýšit svoji prestiž.

To nebyla žádná „konspirace“. Byl to opět klasický příběh baptistů a bootleggerů. Stejný, jaký můžeme vyprávět o mnoha dalších vládních zásazích z amerických dějin. Problém s Fedem není v tom, že byl produktem konspirace soukromých bankéřů, ale v tom, že je produktem politiky. Samozřejmě soukromí bankéři měli zájem na výsledku a na vzniku Fedu spolupracovali. Stejnou věc udělali v případě regulace

železnic, monopolů, potravin a léků. V korporativismu, který definoval progresivní období a který definuje i naši dobu, nejde o konspirace, ale o nepatřičnou víru, že politika může vyřešit problémy, a o neporozumění tomu, že politická řešení vytvářejí motivace pro soukromníky, aby tato řešení vyhledávali a získávali z nich výhodu.

Když vyjednávání mezi politiky a bankéři pokračovala v prvních letech po roce 1910, nakonec se dohodli na Federálním rezervním systému coby „decentralizované bance“. Rozdělili USA do dvanácti oblastí a zodpovědnost za každou z nich dali regionální bance. Těchto dvanáct bylo koordinováno slabým dohledovým výborem ve Washingtonu, takže doufali, že tím rozptýlí politickou opozici k možnému „peněžnímu monopolu“.

Tady je další věc, u které konspirační kritici Fedu přemění zrnko pravdy na horu nedorozumění. Ano, Fed je technicky „soukromý“ ve smyslu, že není součástí rozpočtu federální vlády. Kritici tvrdí, že je to soukromá banka vlastněná bankéři. Ale pokládají špatnou otázku, když se

ptají: „Kdo vlastní Fed?“ Správná otázka je, kdo vlastní „je“, protože vlastnictví se týká těch dvanácti oblastních bank, ne Fedu jako celku. Každá z těchto oblastních bank je „vlastněná“ bankami, které podnikají v její oblasti. Toto vlastnictví ale není jako vlastnění akcií Applu. Ten podíl, který má každá banka, nemůže být prodán a poskytuje pouze omezenou množinu rozhodovacích práv. Dokonce i úrok, který by oblastní banky vydělaly na vlastnictví vládních dluhopisů, se vrací ministerstvu financí, takže to asi neprospívá Fedu nebo těm bankéřům, kteří ho údajně vlastní.

Oblastní banky rozhodně nejsou soukromé ve smyslu, v jakém je soukromý Apple, Ford nebo i malý lokální podnik. Kromě toho, že podíly nelze prodávat, je tu ta samozřejmější připomínka, že celý systém byl vytvořen Kongresem, který mu také přidělil spoustu privilegií včetně monopolu na tisk peněz. Říkat Fedu „soukromá banka“ je pravda jenom ve velmi omezeném smyslu těch slov a kritika založená na tomto tvrzení je výjimečně zavádějící a vysoce neinformovaná.

Fed není o nic více dílem spiknutí než každý zákon prosazený během progresivního období nebo po něm. Ano, soukromé zájmy hrály důležitou roli, ale taková je přirozenost korporativního státu. Ano, Fed je oficiálně „soukromou“ institucí, ale nevlastní ho jednotliví bankéři, nýbrž banky, a tyto banky nemohou se svými vlastnickými „podíly“ obchodovat ani na nich vydělat. Pověstné setkání na Jekyllově ostrově nebylo o nic jiné než rozhovory, které se odehrávají na K Street (washingtonská ulice známá jako sídlo lobbistů – pozn. překl.) každý den, ve kterých politici, lobbisté a businessmani společně navrhují nové regulace a instituce. Škoda, kterou Fed za sto let svojí existence způsobil, je významná sama o sobě. Nepotřebujeme vymýšlet divoké konspirační teorie, abychom vysvětlili jeho historii, když ji lze popsat za použití stejných nástrojů, jimiž vysvětlujeme počínání vlád a úřadů.

Steven Horwitz je profesorem ekonomie na St. Lawrence University. Článek vyšel na webu SkepticalLibertarian.com. Přeložil Martin Pánek.

Tunelování...

(Pokračování ze strany 1)

trpícím jedincům, což se v žádném smyslu nevztahuje k veřejné službě nebo veřejnému užítku.“

V průběhu let se Nejvyšší soud USA opakovaně přiklonil k tak absurdně širokému výkladu vyčíslených pravomocí – hlavně pravomoci danit (tax clause), regulovat obchod (commerce clause) a přijímat nezbytné zákony (necessary and proper clause) – že jejich existence v ústavě vlastně přestala mít smysl.

Druhým pilířem zajištění svobod je Bill of Rights. Na současné útoky proti němu bych se chtěl podívat v tomto článku.

První dodatek se týká svobody vyznání, svobody projevu a svobody tisku. Svoboda vyznání leží v žaludku některým republikánům, a nejráději by zatkli každého muslima. Svoboda projevu nemá v průzkumech veřejného mínění ani zdaleka takovou popularitu, jakou by si zasloužila, ale Nejvyšší soud našťestí tento dodatek brání spolehlivě, jak známe např. z Formanova filmu *Lid vs. Larry Flynt* (ve skutečnosti případ *Hustler Magazine v. Falwell*).

Druhý dodatek se zabývá svobodou držet a nosit zbraň. Zde jsou republikáni velkými bojovníky za ústavu, zatímco demokrati by dodatek nejrádši smazali ze zemského povrchu. Právo vlastnit zbraň je omezováno stále více a více, především v některých státech.

Třetí dodatek se zaobírá tím, že u vás

doma nesmí bez vašeho souhlasu bydlet voják. Kauzy s tímto tématem se nepřekvapivě nevyskytují.

Čtvrtý dodatek by měl chránit před bezdůvodnou prohlídkou a zabavením majetku. Nejvyšší soud má delší dobu za to, že auto nezasluhuje stejné ochrany jako dům. Proto policie nepotřebuje soudní povolení k prohlídce auta a Jay-Z se ve svojí písni 99 Problems mylí.[2] Nejvyšší soud rozhodl, že policie nesmí přijít se psem na práh vašeho domu a zjišťovat, zda se u vás doma nacházejí drogy, aby na základě jeho reakce mohla získat povolení k domovní prohlídce. Nicméně na základě reakce psa smí policie prohledat vaše auto. V únoru to v kauze *Harris v. Florida* Nejvyšší soud potvrdil. Časopis Reason ovšem informuje, že spoléhat se na psa je jako číst z kávové sedliny.[3]

Pátý dodatek se týká práva na spravedlivý proces, zakazuje dvojí trestní stíhání v téže věci, zakazuje nutit podezřelého vypovídat proti sobě samému a zakazuje znárodňování majetku bez spravedlivé kompenzace.

Šestý dodatek hovoří o právu na rychlý a veřejný proces, o tom, že obviněný musí vědět, z čeho je viněn, nebo o právu na obhájce.

V případě *Miranda v. Arizona* rozhodl Nejvyšší soud, že policií zadržený člověk musí být informován o svých právech, aby nebyla dočtena jeho práva zaručená pátým a šestým dodatkem. Policejnímu varování: „Máte právo nevypovídat. Všechno,

co řeknete, může být použito proti vám...“ se od té doby říká Miranda, čtení těchto práv potom mirandizace.

Čtvrtý, pátý a šestý dodatek jsou trnem v oku neokonzervativcům, kteří ve svém svatém boji proti terorismu nerozlišují mezi válečným a mírovým stavem – tvrdí totiž, že USA jsou ve válce proti terorismu a bojištěm je právě území Spojených států. Proto se domnívají, že někteří (možná všichni?) zadrženi nemají svoje práva podle těchto dodatků. Dodávám, že nezáleží na tom, zda zadržený je Američan, nebo cizinec. Práva mají stejná.

V posledních dnech utrpěly výše zmíněné dodatky další ránu, když v případě *Maryland v. King* názorově velmi rozpolcený Nejvyšší soud posvětil odebírání vzorků DNA všem zatčeným v závažných trestních kauzách.

Sedmý dodatek mluví o právu na souzení porotou v občanskoprávním řízení a o zákazu přezkoumávat věc, o které porota již rozhodla.

Osmý dodatek zakazuje nepřiměřenou kauci a excesivní pokuty, ale také „neobvyklý a krutý trest“. Co si asi o funkčnosti tohoto dodatku myslí vězni na Guantánamu?

Velmi zajímavou částí americké ústavy jsou devátý a desátý dodatek. Devátý dodatek podotýká, že občanům náleží jak práva zde vyjmenovaná, tak práva další, která v ústavě vyjmenována nejsou, např. právo nosit klobouk.[4] Když Ann Coulterová, známá neokonzervativní intelektuálka, říká: „Nezajímá mě, jestli

o tom [manželka teroristy Carnajeva] věděla. Měla by být ve vězení za to, že nosí hidžáb," evidentně se staví proti prvnímu a devátému dodatku. Televizní komentátor Jon Stewart tento výstup komentoval slovy: „Coulterová nechce zavést pouze policejní stát, ale stát módní policie.“

Desátý dodatek „Práva, která ústava výslovně nepřiznává Unii, ani je nevylučuje z pravomoci států, náležejí jednotlivým státům nebo lidu“ tak opakuje to, co je zřejmé už z části 1 vlastního textu Ústavy. Pokud Ústava explicitně nezmocňuje unijní orgány, aby v nějaké věci konaly, nemůže Unie v této věci konat, pokud tedy nepřijme nový dodatek – např. osmnáctý, kterým zakáže alkohol.

Už z úvodu článku víme, že tento dodatek se dnes netěší zrovna velké popularitě. Politici se tváří, jako kdyby neexistoval, a soudci si v naprosté většině případů najdou způsob, jak zákony nacpat pod

některou z vyjmenovaných pravomocí. Soudce Roberts, který psal většinové stanovisko v případě *National Federation of Independent Business v. Sebelius*, dokázal povinné pojištění vtěsnat do pravomoci zdaňovat, čímž překvapil obě strany sporu i veřejnost.

Toto tunelování ústavy je také důvodem, proč se nejnovější ústavní dodatek datuje až do roku 1971,[5] ale poslední dodatek, který skutečně změnil něco podstatného, byl ten dvacátý první z roku 1933, který rušil ten nechvalně proslulý osmnáctý, prohibiční. Dalších dodatků totiž není třeba, když byla ústavní omezení vytunelována.

Byrokrati a soudci tak převrátili ústavu úplně naruby. Představa Jamese Madisona a dalších Otců zakladatelů o omezené vládě, která slouží občanům pouze v nejn nutnějších záležitostech, protože jinak se rozroste do nebezpečného Leviathana, se bohužel potvrdila.

A jak vidno, práva občanů jsou při právnickém tunelování pošlapávána stejně jako při hospodářském.

[1] <http://www.mises.cz/clanky/kdo-zabil-ustavu-78.aspx>

[2] O právních omylech této písně existuje právní studie: <http://s3.documentcloud.org/documents/396286/99problems.pdf>

[3] <http://reason.com/archives/2013/01/31/this-dog-can-send-you-to-jail>

[4] Právo nosit klobouk není tak absurdní, jak se na první pohled zdá. Hned na počátku Spojených států bylo důležité pro kvakery. Před soud se pak dostalo ještě několikrát – konkrétně jarmulky (*Goldman v. Weinberger*) nebo turbany (*Cooper v. Eugene School Dist.*).

[5] Technicky vzato byl 27. dodatek ratifikován ještě později – v roce 1992, ale Kongres jej zaslal státům už v roce 1789 spolu s ostatními dodatky v Bill of Rights. Dodatek se týká platů poslanců a senátorů.

Martin Pánek je šéfredaktorem *Laissez Faire a euroSEPTIK.cz*

ZÁKLADY EKONOMIE (5)

Zákon nabídky

PETR MACH

V sérii krátkých článků představujeme jednoduchou formou několik základních poznatků ekonomie. V tomto díle vysvětlíme zákon nabídky.

Když za něco může prodávající dostat více peněz, bude mít tendenci nabízet toho více, a naopak. To je zákon nabídky. Nabídka jako vztah mezi cenou a nabízeným množstvím je rostoucí funkcí. Je tomu tak proto, že náklady výroby na každou další vyráběnou jednotku (neboli mezní náklady) rostou.

Představme si včelaře, který staví na svém pozemku úly a produkuje med. Řekněme, že na produkci první várky medu stačí jedno včelstvo. Na produkci dvou várek medu ale už potřebuje více než dvě včelstva, protože další včely musí létat na vzdálenější místa, a mají proto menší produkci medu. Včelař tak na další a další kila medu musí stavět více a více úlů. Rostou také náklady obětované příležitosti. Na umístění dalších úlů musí včelař obětovat cennější a cennější pozemky, třeba takové, které jsou blíže jeho domu. Při nízké ceně medu se včelařovi vyplatí jen pár úlů. Při vysoké ceně se vyplatí postavit i další úly.

Řekněme, že provozujete automaty na kávu. Při vyšší prodejní ceně byste byli ochotni nabízet více káv. Vyplatilo by se vám kupříkladu zprovoznit další automat v místě, které je příliš vzdálené nebo v něm

je vyšší nájem, takže při nižší prodejní ceně kávy by se vám to nevyplatilo.

Když cena použitých učebnic na trhu bude nízká, jen velmi málo studentů se rozhodne prodat svoji učebnici mladším studentům, raději si ji nechají nebo zahodí. Když tržní cena učebnice poroste, více studentů se rozhodne ji na trhu nabídnout. Vyšší cena motivuje dát do prodeje učebnici studenty, pro které prodej učebnice znamená vyšší náklady. Pokud některý starší student již chodí do práce, sejit se se zájemcem o učebnici pro něj představuje vysoký náklad obětované příležitosti. Rostoucí cena tak motivuje dát do prodeje učebnici i ty studenty, kterým by to jinak nestálo za to.

Je nabídka práce zpětně zahnutá?

Řekněme, že pracujete v továrně za sto korun na hodinu. Majitel by vás potřeboval přes čas a nabídne vám za stejnou cenu – sto korun na hodinu – práci v sobotu. Někteří zaměstnanci budou rádi a nabídku využijí. Mnozí ale odmítnou, dají přednost trávení času v sobotu s rodinou. Když vám firma nabídne sobotní práci za 150 korun na hodinu, dají přednost práci i někteří, kteří by jinak byli rádi s rodinou. A i zapřísáhlí odpůrci sobotní práce – ti, kteří si velmi cení sobotního volna – by začali váhat, kdyby nabídka zněla 500 korun na hodinu. Volný čas tak extrémně podraží. Lidé vždy budou nabízet více práce, když za ni dostanou vyšší odměnu.

Jak to, že tedy lidé pracují na počátku 21. století méně než před sto lety, když mzdy jsou dnes evidentně vyšší? Není to u práce naopak – že s růstem mzdy nabízené množství práce klesá? Vždyť většina lidí už nepracuje deset hodin denně jako v dávných dobách, ale jen osm. Lidé většínou mají volné nejen neděle, ale i soboty. Lidé si dopřávají více státních svátků a delší dovolenou než před sto lety. Někteří ekonomové proto říkají, že práce je výjimkou a že nabídka práce může být klesající – čím vyšší mzda, tím méně práce bude lidmi nabízeno. Takové pojetí je nepochopením nabídky.

Růst mzdy mění náš reálný příjem – za mzdu si koupíme více věcí, nemusíme tedy pracovat tolik, abychom uspokojili daný objem potřeb. To vede ke zmenšení nabídky (při dané mzdě budeme mít tendenci nabízet méně práce). Nabídka se posune, ale vždy zůstane rostoucí. I za sto let, jestli bude lidem při vysokých mzdách stačit pracovat tři dny v týdnu, bude nabídka stále rostoucí. Bude jen otázkou nabídnuté mzdy, jestli v roce 2113 kývneme na nabídku pracovat výjimečně i ve čtvrtek.

Zákon nabídky je univerzální. Náklady, přinejmenším náklady obětované příležitosti, s každou další nabízenou jednotkou rostou. Proto je i nabídka rostoucí funkcí.

Petr Mach vyučuje ekonomii na VŠEM a VŠFS. Je předsedou Svobodných.

Hodina Země je obrovské plýtvání časem – a energií

BJØRN LOMBORG

A navíc ignoruje, jakým přínosem je pro lidstvo elektřina.

Večer 23. března v 8:30 nemělo 1,3 miliardy lidí zapnuté světlo. A nezapnuli ho ani v 9:30, ani v 10:30. Nezapnuli ho až do rána, stejně jako každou noc. Bez přístupu k elektřině je tma po západu slunce pro tyhle lidi každodenní realitou.

Ve stejný čas se jiná miliarda lidí zúčastnila „Hodiny Země“ tím, že mezi půl devátou a půl desátou zhasnula svoje žárovky.

Organizátoři tvrdí, že to je jen způsob, jak dát najevo, že máte snahu „něco udělat“ s globálním oteplováním. Ve skutečnosti ale Hodina Země představuje pomýlené poselství a ještě k tomu emise CO₂ zvyšuje. A ukazuje přesně to, co je s dnešním environmentalismem konaným pro dobrý pocit špatně.

Prý díky Hodině Země víme, že globální oteplování je lehké zvládnout. Jenže vypnutím světel nedosáhneme ničeho jiného, než že bude hůř vidět.

Všimněte si, že jste nebyli požádáni, abyste vypnuli něco opravdu zatěžujícího – jako třeba svoje topení, svoji klimatizaci, televizi, počítač, mobilní telefon nebo nějaký jiný z té spousty technologických výrobků, které závisí na rychle dostupné a všudypřítomné elektřině a které nám umožňují žít moderní a pohodlný život. Pokud by zhasnutí světel na jednu hodinu v roce mělo nějaký přínos, proč je nenechat vypnutá i po zbylých 8759 hodin?

Hypoteticky by hodinové vypnutí světel mělo emise CO₂ z elektráren po celém světě snížit. Ale i kdyby všichni po celém světě najednou zhasli všechna světla sloužící k bydlení, po přepočtu na emise CO₂ by došlo ke stejnému poklesu, který by způsobila Čína zastavením svých emisí na čtyři minuty. Hypoteticky. Protože ve skutečnosti Hodina Země emise zvyšuje.

Jak zjistili správci přenosové sítě ve Velké Británii, malý úbytek ve snížení odběru energie nestačí na to, aby se snížil celkový přívod energie do sítě. Tudiž nelze s nějakým omezením emisí počítat. Navíc během Hodiny Země dojde k tomu, že aby se následnou náhlou poptávkou

energie podařilo uspokojit, bude se muset zapojit více elektráren spalujících uhlí nebo plyn, což eliminuje jakékoli ušetřené emise CO₂.

A svíčky, které si většina účastníků této akce zapálí a které vypadají tak přátelsky k životnímu prostředí, jsou stále jen fosilní paliva – a tahle jsou navíc téměř stokrát méně efektivní než žárovky. Zapálení jedné svíčky za jednu zhasnutou žárovku maže jakékoli (byť teoretické) omezení emisí, zapálení dvou pak ve skutečnosti emise zvyšuje.

Elektřina poskytla lidstvu obrovské výhody. Skoro tři miliardy lidí stále ve svých domech pálí roští, hnůj a další tradiční paliva, aby se udrželi v teple a mohli vařit, čímž produkují nebezpečné zplodiny – odhaduje se, že tyto látky zabijí průměrně dva miliony lidí každý rok, a to především ženy a děti. Ještě před sto lety strávila průměrná americká rodina během studených měsíců šest hodin každý týden přikládáním uhlí do kamen. A to nebereme v úvahu znečištění koberců, nábytku, povlečení a závěsů. V dnešním, vyspělém světě se podařilo díky elektrickému topení odstranit znečišťování vzduchu uvnitř našich domovů.

Elektřina umožnila zmechanizovat většinu našeho světa, což vedlo ke konci úmorné práce. Pračka osvobodila ženy od trávení nekonečných hodin nošením vody a drhnutím oblečení na valše. Díky lednici může téměř každý jíst více ovoce a zeleniny, vyhnout se zkaženému a plesnivému jídlu. To je hlavním důvodem, proč je rakovina žaludku, která byla ve třicátých letech v USA nejběžnějším typem rakoviny, nyní na konci tabulky.

Elektřina nám umožnila zavlažovat pole a syntetizovat hnojivo ze vzduchu. Světlo, které produkuje, nám umožnilo žít aktivní, produktivní životy i po západu slunce. Elektrická energie, kterou konzumují lidé v bohatých zemích, vydá průměrně za energii padesáti šesti sluhů. I lidé v subsaharské Africe mají k dispozici elektřinu odpovídající zhruba třem takovým sluhům. Tito lidé nepotřebují elektřiny méně, ale více.

A to neplatí jen pro ty chudé. Kvůli zvyšující se ceně energie v důsledku zelených dotací si osm set tisíc německých domovů nemůže už dále dovolit platit účty za elektřinu. Ve Velké Británii je nyní pět milionů lidí, kteří mají ekonomické problémy s nákupem paliva, a tamější regulátor elektrické sítě se veřejně obává, že v důsledku státních plánů na rozvoj obnovitelné energie může dojít během méně než devíti měsíců k blackoutům.

Dnes vyprodukujeme jen malou část energie, kterou potřebujeme, ze slunce a větru – 0,7 procenta energie pochází z větru a pouze 0,1 procenta ze slunce. Tyto technologie jsou v současné době prostě příliš drahé. Jsou také nespolehlivé, vždyť pořád nevíme co dělat, když přestane foukat vítr. I optimistické odhady Mezinárodní energetické agentury odhadují, že v roce 2035 bude jen 2,4 procenta naší energie produkováno větrem a 0,8 procenta sluncem.

Abychom udělali světovou energii zelenější, měli bychom opustit zastaralou politiku dotování nespolehlivých solárních a větrných zdrojů, politiku, která dvacet let selhávala a bude selhávat dalších dvacet dva. Místo toho bychom se měli zaměřit na vývoj nových, efektivnějších zelených technologií, které by mohly překonat fosilní paliva.

Pokud opravdu chceme udržitelnou budoucnost pro celé lidstvo a naši planetu, neměli bychom se posouvat zpátky do temnoty. Vypnutí žárovek a večere u svíček jako způsob boje se změnami klimatu je přístup, který se elitám vyspělého světa s dobrým přístupem k elektřině líbí. Ale je to nesmysl. Zaměřit se na zelený výzkum a vývoj sice v hrudích lidí nebude rozlévat tak příjemné teplo jako účast na globální přehlídce dobrých úmyslů a příručních svídel, zato je to ale nápad mnohem rozumnější.

Bjørn Lomborg je autorem knih Skeptický ekolog a Zchlad'te hlavy, ředitelem Copenhagen Consensus Center a externím profesorem na Copenhagen Business School. Přeložil Ondřej Trhoň.

Rozloučení s panem Bachorou

Ve věku nedožitých 62 let v květnu 2013 náhle zemřel zakládající dlouholetý člen občanského sdružení Laissez Faire a člen redakční rady Jaroslav Bachora.

Jaroslav Bachora byl pravověrným libertariánem. Jaroslav Bachora nestudoval ekonomii ani filosofii na formálních školách, ale četbou děl Ayn Randové, Friedricha Hayeka a Ludwiga von Misesa získal své životní přesvědčení o potřebě minimálního státu i vysoké znalosti na poli ekonomie. Byl obdivovatelem švýcarského modelu uspořádání státu, daňové a regulatorní konkurence mezi obcemi a kantony.

V Jaroslavu Bachorovi přichází časopis o spolutvůrce, věrného čtenáře i autora. Na památku přetiskujeme kresbu z LF říjen 2000 a článek „Mám jeden sen“ z LF květen 2000.

Petr Mach

Jaroslav Bachora měl jeden sen. Snil o světě bez dotací; světě, v němž bude suverénem člověk, obec a kanton, nikoliv stát – a o to méně Unie. Především však snil o světě, v němž lidé nebudou stát před otázkou: vezmu si/nevezmu si, ale před otázkou dám/ne dám. Svěho vysněného světa už se bohužel nedožije. Věřím však, že budou jednou jeho soupeřící v boji za svobodu jednotlivce úspěšní a jeho sen se splní. V Laissez Faire budeme v obhajobě myšlenek, které zastával, pokračovat; jeho pomoc však budeme velmi postrádat.

Radim Smetka

Pana Bachoru jsem poznal jako člověka, jemuž na srdci ležela svoboda jednotlivce tak moc, že neváhal věnovat prakticky veškerý pracovní i volný čas a obrovské finanční prostředky její obhajobě a propagaci. Vše měl perfektně promyšleno, zůstával oběma nohama na zemi, byl úžasně vtipným, laskavým, velkorysým a vždy elegantním člověkem, který se však nikdy nezdráhal nikomu říct, co si o něm nebo o jeho nápadech myslí, což jsem na něm velmi obdivoval.

Přestože mluvil německy pouze velmi málo, sledoval každý den zejména švýcarská a lichtenštejnská média a pravidelně nás upozorňoval na zajímavé zprávy. Politickou situaci rád glosoval úžasně vtipnými a přesnými bonmoty. Za všechny zmíním ten, který jej dle mého symbolizuje nejlépe: „Nejsem nepřítelem státu. To stát je můj nepřítelem.“

Kromě svobody miloval i přírodu. Není proto divu, že tolik obdivoval Švýcarsko a Lichtenštejnsko – dvě poslední relativně svobodné země s nádhernou přírodou. Redakce LF vyjela v září 2011 na výlet do Švýcarska a Lichtenštejnska, jehož vrcholem byla audience u lichtenštejnského knížete Hanse Adama II. (viz foto).

Ve veřejné debatě i v mém osobním životě teď bude nezacelitelná meze.

Martin Pánek

Mám jeden sen

JAROSLAV BACHORA

Český stát přestal dotovat zemědělce a přestal bránit dovozu produkce (i dovozané) z jiných zemí, tedy i z EU.

Češi hodují za peníze daňových poplatníků z dotujících států. Ceny potravin jsou směšně nízké. Peníze, které dříve Češi utráceli za potraviny, mohou teď utrácet za něco jiného – cestování, kulturu, auta, vzdělání, bydlení, oblečení, pojistky, dobročinnost atp.

Přibližně 4 % práce schopného obyvatelstva, která se do včerejška živila zemědělstvím, prožívají nepříjemné chvíle. O jejich drahou produkci není zájem. Musí si hledat jinou obživu. Polovina z nich je dočasně odkázána na podporu v nezaměstnanosti.

Státy EU srdnatě dotují zemědělskou výrobu, a dokonce i nevýrobu z výtěžků všech nezemědělských výrob a činností. Nezemědělská produkce v EU musí být o to dražší, oč má být levnější produkce zemědělská. Míra zdanění je v EU vysoká (a roste), aby bylo na dotace,

mohutné přerozdělování a bující byrokratický aparát.

V Česku se v důsledku odbourání zemědělských (a jiných) dotací výrazně snížila míra zdanění. Naše země je „daňovým rájem“.

Nezemědělské firmy ze států EU přenášejí svá sídla a provozy do Česka, protože již nechtějí a nemohou snášet tak vysoké zdanění.

Výroby a činnosti přenesené ze států EU do Česka vstřebávají obrovské množství pracovních sil a to zejména ty lidi, kteří se dříve živili v zemědělství. Nezaměstnanost v Česku téměř neexistuje. Cena pracovní síly (mzda) se zvyšuje.

Státy EU v důsledku odlivu výrob do ČR nemají z čeho dotovat své zemědělce. Dotace proto omezují a nakonec zcela ruší. Ceny zemědělské produkce rostou. Uměle udržované zemědělství se v EU redukuje na normální a přirozenou úroveň s nedeformovanými cenami.

V důsledku růstu cen zemědělské pro-

dukce se již vyplatí být zemědělcem i v Česku. V celé Evropě je již normální, přirozený a nedeformovaný trh se zemědělskými produkty. Státy EU se v důsledku své dřívější dotační politiky staly téměř agrárními státy. Česko je zemí s nejsložitějšími produkty v Evropě. Protože je členem NAFTA a dalších sdružení opravdu volného obchodu, nemají české firmy problémy s odbytem produkce.

Nikoho v Evropě již nikdy ani nenapadne dotovat či celně chránit nějakou produkci.

Začínám se probouzet a sen pomalu odeznívá. Chci zůstat ve snu, který je kupodivu normálnější a přirozenější než realita, ale nejde to.

Jaroslav Bachora byl mj. členem redakční rady Laissez Faire, tajemníkem Nadačního fondu Václava Klause nebo zakladatelem a místopředsedou Svobodných. Článek vyšel v LF květen 2000.

ÚŘAD NA ZRUŠENÍ

Ústav pro studium totalitních režimů

Status: Ústav byl zřízen 1. srpna 2007, kdy vstoupil v platnost zákon č. 181/2007 o Ústavu pro studium totalitních režimů a o Archivu bezpečnostních složek a o změně některých zákonů.

Rozpočet: 86 306 680

Z toho na platy: 57 794 000

Počet zaměstnanců: 130

Hospodaření: Ústav pro studium totalitních režimů (dále jen „Ústav“) je financován z daní jako samostatná kapitola státního rozpočtu. Kromě toho má Ústav příjmy z poskytování služeb a výrobků, které však mají sestupnou tendenci. Zatímco v roce 2009 Ústav takto získal 1 097 900 Kč, v roce 2010 to bylo 461 940 Kč a v roce 2011 už jen 182 480 Kč. Dalším zdrojem financování Ústavu jsou dotace od mezinárodních institucí. Například v roce 2010 získal dotaci ve výši 168 720 Kč od Výkonné agentury pro vzdělávání, kulturu a audiovizí na program „Evropa pro občany“, v roce 2011 podpořil Mezinárodní visehradský fond projekt „Platforma evropské paměti a svědomí“ částkou 248 700 Kč.

Činnost: Činnost Ústavu je vymezena § 4 výše zmíněného zákona. Má za úkol zkoumat a hodnotit období nesvobody, dokumentovat nacistické a komunistické zločiny, zkoumat činnost bezpečnostních složek a KSČ a zveřejňovat výsledky své činnosti. Ústav také zpřístupňuje veřejnosti prostřednictvím podřízeného Archivu bezpečnostních složek archivní materiály – jednak ve svých třech badatelských pracovištích v Praze a Brně, ale částečně i ve své webové „digitální studovně“. Vedle knižních publikací Ústav vydává čtvrtletně popularizační časopis *Paměť a dějiny* v rozsahu 216 stran a dvakrát ročně odborné recenzované periodikum *Securitas Imperii*. Ústav také pořádá ve spolupráci s dalšími institucemi a sdruženími různé výstavy, konference a přednášky.

Hodnocení: Ústav pro studium totalitních režimů vznikl účelově na objednávku politiků a jako přímá organizační složka státu nemůže být nezávislým vědeckým pracovištěm. Samotná sedmičlenná Rada coby nejvyšší orgán je volená a odvolávaná Senátem PČR a Ústav se tak stává součástí

mediálně-politických pŕetek. Ideologická interpretace dějin ze strany státní moci je přitom jedním z charakteristických rysů těchto totalitních režimů, které má Ústav zkoumat. Praktická vědecká činnost je navíc ztěžována velkou fluktací zaměstnanců i samotného vedení – za pět let činnosti se ve funkci vystřídal celkem pět ředitelů. Stát by měl pouze umožnit veřejnosti přístup k archiváliím, případně zajistit jejich digitalizaci, ale do interpretace těchto materiálů by neměl nijak zasahovat.

Verdikt: Ústav pro studium totalitních režimů jako výzkumné pracoviště je třeba zrušit novelizací zákona č. 181/2007. Samotný Archiv bezpečnostních složek je možné na omezenou dobu zachovat s cílem digitalizace a uspořádání archiválií, aby mohl být podle § 17 předán Národnímu archivu. Místo zaniklého Ústavu by mohl Archiv organizačně podléhat Ministerstvu vnitra či přímo Národnímu archivu. Daňový poplatník ušetří ročně přes 80 mil. Kč a další desítky milionů korun se dají získat prodejem sídla Ústavu na Praze 3 a souvisejícího majetku. (jh)

Island si vybral nezávislost

DANIEL HANNAN

Časová prodleva zkresluje naše vnímání cizích zemí. Kdykoliv se zmíním, jak dobře si vede například Norsko mimo EU, tucet vychytralých levičáků odvětlí: „Takže byste chtěl vládní výdaje na norské úrovni?“ Nuže ano, chtěl bych radši vládní výdaje na norské úrovni (40,2 % HDP), než britské (47,3 %), i když bychom na tom určitě mohli být i ještě líp. Ale čísla zjevně lidi nezajímají – představa Norska jako socialistického státu je pevně zakořeněná v britském povědomí a je těžké ji změnit.

V případě Islandu je vnímání ještě zkreslenější. Před čtyřmi lety si svět vytvořil dojem o státu, který je zmítán bankovní krizí. Islandský sektor finančních služeb podle toho příběhu vytěsnil jako kukačka všechno ostatní z hnízda, takže když přišla úvěrová krize, ekonomika byla v troskách. Island se stal synonymem bankrotu. Skotští unionisté říkají Alexi Salmondovi (skotskému premiérovi, usilujícímu o nezávislost Skotska – pozn. překl.), že z jejich vlasti udělá „druhý Island“. Kritikové londýnského City mluví o Londýnu jako o „Reijkjavíku nad Temží“.

Ve skutečnosti je Island bohatší než 22 nebo 23 (v závislosti na použitém měřítku) z 27 členských států EU. Navíc dál roste. Islandská ekonomika v současnosti roste o 2,5 % ročně, zatímco ekonomika eurozóny se zmenšuje.

Proč si ten zmrzlý kus vulkanické skály vede tak dobře? Ze tří důvodů. Zaprvé, Island byl dostatečně moudrý, aby nechal svoje banky padnout,[1] radši než aby je zachraňoval. Zadruhé, Island nebyl v eurozóně a tak mohl absorbovat část šoku poklesem svého směnného kursu, ne výroby a pracovních míst. Nezaměstnanost je v současnosti jenom na 5,3 procentech a islandská koruna se s vracejícím růstem vzpamatovává. Zatřetí, Islandané jsou odolní lidé, teprve dvě generace od prostého farmaření a rybolovu pro zabezpečení vlastní rodiny. Když se nedaří, nestěžují si u státu, vyhrnou si rukávy a vrátí se do práce.

Islandské vyhlídky se právě vyjasnily (doslova i obrazně: blíží se část roku, kdy slunce svítí i po jedenácté hodině večerní). Po krátkém levicovém vychýlení se voliči vrátili k tomu, co můžeme nazvat přirozeným řádem. Strana nezávislosti, která vyhrála všechny volby od roku 1929 s výjimkou těch v roce 2009, znovu získala vedoucí postavení ve volbách před dvěma týdny (27. 4.). Zdá se teď jisté, že vytvoří koalici s centristickou, ale euroskeptickou Stranou pokroku. Islandané se těší na odstranění protipodnikatelských regulací zavedených předešlou koalicí, na výrazné daňové škrty a na stažení té směšné přihlášky k členství v EU.

Jak to, že se Strana nezávislosti vrátila tak rychle po krachu, který nastal za její hlídky? Islandané mají smysl pro perspektivu. V roce 1991, když Davíð Oddsson započal osmnáctileté období působení Strany nezávislosti v úřadě, byla země na západoevropské poměry stále ještě chudá, inflace stoupala a rozpočet se potýkal s výrazným deficitem. Oddsson drasticky snížil daně a privatizoval státní majetek, čímž vyvolal bezprecedentní hospodářský boom, který byl v roce 2008 následován korekcí. Islandané vědí velice dobře, že i po této korekci jsou na tom líp, než si jejich otcové dokázali představit. A vědí, komu za to vděčit. Ministr za ministrem ze Strany nezávislosti odstraňovali kameny, aby tráva – houževnaté tundrové trsy – mohla růst.

Strana nezávislosti momentálně hostí pololetní zasedání rady Aliance evropských konzervativců a reformistů (AECR), jehož jsem generálním tajemníkem. Připomínají nám ostatním, jak můžou konzervativci uspět podporou myšlenek trhu. Na rozdíl od většiny evropských středo-pravých stran[2] se Strana nezávislosti vyhýbá korporativismu – a samozřejmě také EU, která ho podporuje.

Je to poselství, které rezonuje i jinde. Včera ráno přijala AECR přihlášky ke členství od třech dalších středo-pravých stran. Na rozdíl od většiny evropských uskupení potichu rosteme. Lidé slyší na volání po svobodných národech, svobodných lidech a svobodných trzích.

Ó ano, Strana nezávislosti. Samotný název říká všechno, co potřebujete vědět. Nezávislost – *sjálfstæðis* – je pro Islandany obrovsky důležitá. Neznamena to pouze žít ve svrchované zemi, znamená to taky být samostatný, vzpřímený, neservilní. Důvodem, proč je přihláška do EU teď prakticky mrtvá, je to, že Islandané chápou spojitost mezi žítím v *nezávislém státě* a žítím *nezávisle na státu*. Doufám, že totéž se dá říct i o mých krajanec.

[1] <http://blogs.telegraph.co.uk/news/danielhannan/100083764/iceland-was-right-not-to-bail-out-its-banks-if-only-we-had-done-the-same/>

[2] <http://blogs.telegraph.co.uk/news/danielhannan/100156551/france-and-greece-are-just-the-beginning-europe-is-entering-a-downward-spiral/>

Daniel Hannan je europoslancem za Konzervativní stranu Velké Británie.
Přeložil Matej Pankovčín.

Být jenom nejlepší ve státní maturitě vám bude v životě k ničemu. Nabízíme víc.

ZVEME VÁS NA DNY OTEVŘENÝCH DVĚŘÍ
WWW.PORG.CZ

GYMNÁZIUM
A ZÁKLADNÍ
ŠKOLA

— PORG
— Libeň

— Nový
— PORG

— PORG
— Ostrava

